

Христина ЧУШАК

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖ ІДЕНТИЧНІСТЮ ТА БЕЗПЕКОЮ: ПОГЛЯД ПОЛЬСЬКОГО ДИПЛОМАТА

[Рец. на]: Маріуш Машкевич. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації / Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ: Ніка-Центр, 2015. – 312 с.

Книжка польського дослідника, політичного діяча й дипломата Маріуша Машкевича вийшла у 2015 у серії “Ідеї і історії” київського видавництва “Ніка-Центр”. У цій же серії з’явилися праці знаних в Україні польських учених (Томаша Стриєка, Еви Доманської), а також світові наукові бестселери таких авторів, як Аляйда Ассман, Джаред Даймонд, Еманюель Ле Руа Ладюрі, Ернандо де Сото, Пітер Берка та ін.

Політичний шлях М. Машкевич починав в опозиційній до Польської Народної Республіки організації “Свобода і мир” (*Wolność i Pokój*), яка одна з перших зважилася на відкритий, а не підпільний, опір тогочасній владі. Після 1989 року автор книжки був дипломатичним представником у Литві, консулом, а згодом і послом Республіки Польща в Білорусі (1998–2002). У 2006 році його було заарештовано, а згодом вислано з цієї країни за участь у протестах проти фальсифікацій на президентських виборах. Завдячуючи такому багатому практичному досвіду автора, текст книжки містить цікаві спостереження та висновки, які не завжди можна було б зробити на підставі документів та літератури по темі. В анотації зазначено, що ця книжка “для широкого кола читачів, які зацікавлені історією політичних ідей та перебігом відносин між Польщею та її східними сусідами”. Таке окреслення читачької аудиторії – слушне, бо опублікована праця – це не стільки академічний аналіз усіх можливих джерел та перспектив, як “живий документ”, який демонструє настрої та розуміння частини польської сучасної політичної еліти щодо “східної політики Польщі”.

Рецензована книжка – це переклад двох розділів докторської (габілітаційної) монографії “*Między bezpieczeństwem a tożsamością. Rosyjskie, ukraińskie i białoruskie interpretacje idei i koncepcji w polskiej polityce wschodniej (1990–2010)*” (Між безпекою та ідентичністю. Російські, українські та білоруські інтерпретації ідей та концепцій польської східної політики (1990–2010))¹. В українське видання ввійшли тільки загальний “польський” та “український” розділи, а

¹ *Maszkiewicz M. Rosyjskie, ukraińskie i białoruskie interpretacje idei i koncepcji w polskiej polityce wschodniej (1990–2010) / Mariusz Maszkiewicz. – Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2013. – 564 s.*

розділи, присвячені Росії, Білорусі, Литві та національним меншинам, не було перекладено. Це впливає на сприйняття української версії тексту. В оригінальній версії монографії тема взаємовідносин та взаємного бачення Польщі та Росії була однією з центральних. В книжці, яка вийшла в Україні, ці питання теж часто піднімаються, проте без окремого розділу про Росію чи хоча б скороченого його викладу деякі висновки та узагальнення не до кінця зрозумілі чи здаються недостатньо обґрунтованими.

Українська публікація складається з двох частин: історичного екскурсу та аналіз витоків різних концепцій польської зовнішньої політики щодо східних сусідів Польщі й аналізу інтерпретацій українськими інтелектуальними елітами цих концепцій та зовнішньої політики Польщі щодо України. Це відповідає українській назві книжки й заявленій у вступі меті – “роз’яснити головні поняття і ідеї, пов’язані з польською східною політикою” й “простежити їх рецепцію, присутність в українських виданнях протягом 1990–2010 рр.” (с. 13). Однак загалом книжка сприймається як два окремі дослідження під однією обкладинкою, хоча дві частини у певному сенсі віддзеркалюють одна одну.

Об’єкт аналізу М. Машкевича – не стільки самі міжнародні відносини, як ідеї, уявлення, “простір думки й інтелектуальної активності”, за висловом автора, у якому і містяться конкретні концепції й прояви зовнішньої політики Польщі. Отже, рецензоване видання можна зарахувати радше до історії ідей та уявлень, ніж до політологічного дослідження у вузькому розумінні.

У першій частині автор аналізує польські зовнішньополітичні концепції щодо східних сусідів і представляє свій аналітичний апарат. Науковець декларує прихильність до конструктивістського підходу в теорії міжнародних відносин, зокрема, посилається на праці Александра Вендта. М. Машкевич будує книжку навколо двох основних понять – “ідентичність” та “безпека”. У своїй аргументації він поділяє підходи конструктивістів, адже з його аргументу випливає, що певні речі в міжнародній політиці мають спершу бути мислимыми, уявленими, а відтак – реалізованими. Водночас, ставлячи питання безпеки в центр відносин між Польщею та Україною, він також підтримує постулати прихильників реалізму. На думку М. Машкевича, відносини між Україною та Польщею будували й досі будуються навколо проблем ідентичності, натомість орієнтація на питання (спільної) безпеки – прагматична й допоможе уникнути конфліктів.

Далі автор аналізує інтелектуальні й ідеологічні впливи на сучасну польську дипломатію. Для цього він детально зупиняється на періоді Другої Речі Посполитої, виділивши, за існуючою в науці та публіцистиці традицією, два основні напрямки концептуалізації місця Польщі в регіоні та її зовнішньої політики – Ягеллонську та Пястівську течії. Машкевич також коротко підсумовує розвиток уявлень про зовнішню політику Польщі в еміграції, зараховуючи дописувачів часопису “Культура” до Ягеллонської течії. Автор коротко згадує про зовнішньополітичні концепції в ПНР, відносячи їх до Пястівської течії (с. 49–104). З геополітичними змінами в регіоні початку 1990-х років сили набула євроатлантична течія, інтелектуальне коріння якої автор виводить з міжвоєнних часів і розвитку політичного мислення в еміграції (с. 105–131). Значну увагу дослідник приділяє ідеї “фінляндизації”, яка набула популярності після введення воєнного

стану в Польщі у 1980-х роках і згодом трансформувалася у принцип “двох доріг” (с. 132–159). У цій же частині автор аналізує Східне партнерство, себто посередництво Польщі між її східними сусідами та Європейським Союзом (с. 160–172). На його думку, цей напрямок є сумою польського досвіду побудови стосунків зі східними сусідами й досвіду уструпової трансформациї, що відбувалася в Польщі у зв’язку зі вступом до ЄС.

М. Машкевич пише про зв’язок польської ідентичности та зовнішньої політики, зокрема щодо східних сусідів, вказуючи на вагання польських еліт між розумінням незначної ролі Польщі у світі й геополітиці та баченням Польщі як своєрідного регіонального гегемона, “цивілізатора” східних земель.

Друга частина книжки – про “віддзеркалення” польської зовнішньої політики в сприйнятті українського суспільства, а точніше – наукових та опінієтворчих еліт. Такий підхід продиктував аналізовані джерела. В основі видання не лише наукові дослідження, а й публіцистика, спогади й публікації дипломатів і політиків. Крім того, М. Машкевич звертався до літературних джерел, бо “... таким чином можна виявити глибшу політичну рефлексію (насамперед пов’язану із питанням ідентичности)” (с. 14).

Польські українознавці видали чимало ґрунтовних досліджень, що аналізують погляди українських інтелектуалів та вчених. Декілька знакових книжок з цієї сфери уже перекладено українською². М. Машкевич активно використовує доробок цих вчених, роблячи акцент у своїй книжці на зовнішньополітичних аспектах.

Досвід автора, як практика-дипломата, допоміг йому висвітлити проблеми, які, попри свою вагу, часто не розглядаються в політологічних працях, а саме – діяльність Польщі з підтримки демократії та громадянського суспільства в країнах колишнього СРСР. Вплив стипендійних програм та програм обміну для українських учених і практиків виховав у середовищі українських наукових та політичних еліт групу людей, тісно пов’язаних з Польщею, зокрема інтелектуально. Як зауважує автор, “чимало українських авторів... вживають такі самі, як у Польщі, засадничі принципи і поняття, а також активно звертаються до польських праць і періодики” (с. 178). Машкевич підкреслює вагу зусиль польської “м’якої” дипломатії, спрямованої на українське суспільство, а не державні інституції, але й зауважує, що вони недостатні й непослідовні.

Переклад монографії, здійснений Сергієм Сєряковим, фаховий. Інколи трапляються термінологічні чи фразеологічні словосполучення-кальки, зрозумілі лише полоністам чи людям, які мають справу з науково-публіцистичною літературою польською мовою. Проте загалом текст українською читабельний та зрозумілий.

² Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк; авторизований пер. з пол. – Київ: Критика, 2005. – 528 с.; Бердиховська Б. Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами / Б. Бердиховська, О. Гнатюк; пер. з пол. та літ. ред. Р. Харчук. – Київ: Дух і літера, 2004. – 332 с.; Стриєк Т. Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії / Томаш Стриєк; авториз. пер. з пол. А. Павлишин та ін.; наук. ред. В. Склокін. – Київ: Ніка-Центр, 2015. – 319 с.

Отож, зусиллями Польського Інституту в Києві (який фінансував переклад і наукове редагування) та видавництва “Ніка Центр” український читач отримав цікаве інтердисциплінарне дослідження, яке виходить за межі політології, написане не кабінетним вченим, а практиком, людиною з поважним дипломатичним досвідом. Автор на польському та українському матеріалах подає читачам ширшу картину сприйняття й осмислення місця і ролі України політичними та культурними елітами Польщі й України.